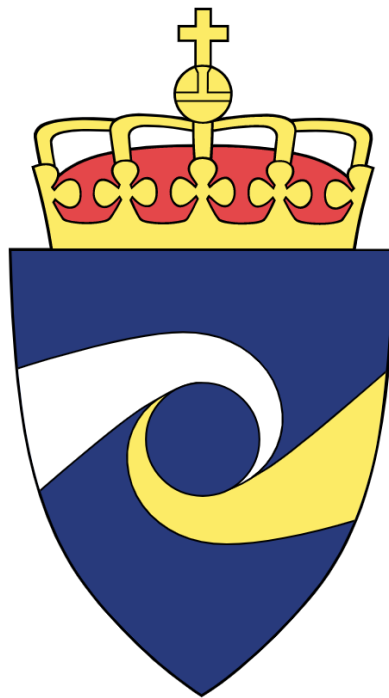

Kriminalomsorgens høyskole og utdanningscenter KRUS

Transpersoner i fengsel: Om kriminalomsorgens forståelse

Bacheloroppgave – KRUS3900

Av kandidatnummer 390016

Kriminalomsorgens høyskole og utdanningscenter KRUS
Bachelorutdanningen 2020/2021

Antall ord: 9955

Innholdsfortegnelse

1.0	Innledning.....	3
1.1	Bakgrunn for valg av tema	3
1.2	Problemstilling.....	3
1.3	Begrepsdefinisjon og forståelse.....	4
1.4	Avgrensning.....	5
1.5	Oppgavens oppbygning	5
2.0	Metode - Litteraturstudie.....	6
2.1	Litteratursøk og kildekritikk	6
2.2	Forforståelse	7
2.3	Analysestrategier	8
3.0	Litteraturgjennomgang	8
3.1	Om kompleksiteten i transebegrepet	9
3.2	Transpersoners levekår	10
3.3	Soningsforholdene for transpersoner	12
3.3.1	Transpersoners soningsforhold – internasjonal forskning	13
3.4	Retningslinjen og tilhørende lover	15
4.0	Drøfting	16
4.1	Hvem gjelder retningslinjen for, hvem ekskluderes og hvorfor?	16
4.2	Hvordan skal transpersoner omtales, og hvorfor er dette spørsmålet viktig?.....	18
4.3	Hvilken tilgang skal transpersoner ha til hygieneartikler og hvordan utføre kroppsvitasjoner på transpersoner?.....	20
4.4	Hvorfor er kunnskap om transpersoner viktig og hvem har ansvaret for denne kunnskapen?	22
4.5	Hvor skal transpersoner sone?	24
5.0	Oppsummering	27
	Litteraturliste	29
	Vedlegg	31
	Vedlegg nr. 1: Selvvalgt litteraturliste KRUS3900.....	31

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

I 2017 lanserte Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) en rapport om soningsforholdene til utsatte minoritetsgrupper i norske fengsler. Rapporten viser at blant annet transpersoner opplever trakassering, vold og diskriminering under soning i fengsel. LDO poengterer dessuten at kriminalomsorgen mangler systematisert kunnskap om hvordan transpersoner opplever det å sone i fengsel, og setter derved spørsmålsteget ved hvorvidt kriminalomsorgens ivaretagelse av rettighetene til LHBT-innsatte er i tråd med nasjonal lovgivning og internasjonale anbefalinger (Likestillings- og diskrimineringsombudet, 2017, s. 23).

Norsk kriminalomsorg bygger på et humanistisk verdigrunnlag om at alle mennesker er likeverdige og har egenverdi (Meld. St. 39, 2021, s. 5). I lys av det humanistiske verdigrunnlaget til kriminalomsorgen vil jeg i denne oppgaven se på hvordan transpersoner forstås og forventes å bli behandlet gjennom kriminalomsorgens styringsdokumenter. Mitt engasjement for dette temaet er forankret i en bekymring om at transpersoner ikke blir møtt med verdighet, og at de blir latterliggjort og ytterligere stigmatisert i fengsel. Jeg er bekymret for at det er stor råd villhet i hvordan denne problematikken er håndtert i kriminalomsorgen. Jeg har derfor valgt å rette oppmerksomheten mot styringsdokumentene som omhandler behandling av transpersoner i norsk kriminalomsorg. Målet med oppgaven er å skape større bevissthet om kjønns mangfold i kriminalomsorgen, hvor transpersoner og deres individuelle behov blir en nyansering av en oppfatning om et heteronormativt samfunn.

1.2 Problemstilling

I oppgaven skal jeg svare på følgende overordnede problemstilling;

Hvordan forstås transpersoner i kriminalomsorgens styringsdokumenter, og hvilke handlingsalternativer angir disse for fengselsbetjenter i møte med transpersoner under soning?

Til å svare på denne overordnede problemstillingen vil jeg drøfte noen analyse spørsmål, som springer ut av min tolkning av styringsdokumentene. Disse analyse spørsmålene er som følger:

- *Hvem gjelder retningslinjene for, hvem ekskluderes og hvorfor?*
- *Hvordan skal transpersoner omtales og hvorfor er dette spørsmålet viktig?*
- *Hvilken tilgang skal transpersoner ha til hygieneartikler og hvordan utføre kroppsvitasjoner på transpersoner?*

- *Hvorfor er kunnskap om transpersoner viktig og hvem har ansvaret for denne kunnskapen?*
- *Hvor skal transpersoner sone?*

1.3 Begrepsdefinisjon og forståelse

Transpersoner er et paraplybegrep som omfatter mennesker som overskrider de gitte normene for hvordan kjønn og kjønnsidentitet skal vises eller uttrykkes (Skeiv Ungdom, 2009 , s. 4). The World Professional Association for Transgender Health (2014, s. 100) beskriver transmenn og transkvinner som individer hvor fødselskjønn er, eller blir, endret via kropp og/eller kjønnsuttrykk mot enten et mer maskulint eller feminint uttrykk. Kjønnsuttrykk handler om karakteristika ved personlighet, atferd og utseende som er definert gjennom hva som anses å være maskulint eller feminint, altså hva som er mer typisk for mannlige eller kvinnelige kjønnsidentitet (The World Professional Association for Transgender Health, 2014, s. 100). Kjønnsidentitet handler om personens opplevelse av å være kvinnelig, mannlig eller alternative kjønn som eksempelvis guttejente, jentegutt eller genderqueer (The World Professional Association for Transgender Health, 2014, s. 100). Genderqueer er en identitetskategori som kan brukes av personer som har annen kjønnsidentitet og som dermed ikke passer inn i binær (gjensidig utelukkende) kjønnsforståelse om feminine kvinner og maskuline menn (The World Professional Association for Transgender Health, 2014, s. 100). En transperson som definerer seg selv som genderqueer vil ofte ikke oppfattes som hverken mann eller kvinne, men for eksempel være en biologisk kvinne med gutteklipp, fullskjegg, skjørt og bryster (Bufdir, 2015).

Det er også stor variasjon i hvorvidt transpersoner ønsker å endre det biologiske kjønn permanent. Transpersoner som ønsker å endre, eller har endret, kjønnskarakteristika gjennom medisinske tiltak som hormoner og/eller kirurgi betegnes som transseksuelle (The World Professional Association for Transgender Health, 2014, s. 101).

Det er vanskelig å kartlegge hvor mange transpersoner det er i et samfunn fordi ulike studier har forskjellige definisjoner på hva det vil så være trans, og dette resulterer i at forskerne teller ulikt. Basert på resultatet av forskjellige studier er det antatt å være mellom 20 000 og 260 000 transpersoner i Norge, avhengig av definisjonsgrunnlaget til studien (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, 2021).

Det eksisterer heller ingen oversikt over hvor mange transpersoner som har gjennomført straff eller som p.t. gjennomfører straff i Norge. Etter forespørsel til KDI fikk jeg vite at kriminalomsorgen kun forholder seg til det juridiske kjønn på innsatte og fører derfor ingen

registre over antall transpersoner. Fengslene får kunnskap om transpersoner i den utstrekningen innsatte gjør kriminalomsorgen kjent med det eller slike opplysninger framkommer i andre kilder som eksempelvis fengslingskjennelser, straffesaksdokumenter eller domspapirer. Det er derfor vanskelig å si noe sikkert om antallet transpersoner i norske fengsler, samtidig har tilsynsrapporter påpekt at denne gruppen innsatte kan være spesielt sårbar og utsatt for diskriminering (Likestillings- og diskrimineringsombudet, 2017; Sivilombudsmannens Forebyggingsenhet, 2016).

1.4 Avgrensning

Denne oppgaven omhandler flere ulike kategorier transpersoner, slik som transkvinne, transmann og ikke-binær, og oppgaven avgrenses dermed ikke fra å omhandle en av disse kategoriene. Avgrensningen i denne oppgaven handler derimot om at søkelyset rettes mot transpersoner under soning i fengsel (både lav- og høysikkerhetsfengsel), og dermed utelukker jeg andre alternative straffegjennomføringsformer. Årsaken til denne avgrensningen er at kriminalomsorgens styringsdokumenter primært er rettet mot fengselsstraff. Dette gjelder spesielt for retningslinjen om behandling av transpersoner under soning.

Kriminalomsorgsdirektoratet har ikke utformet andre sentrale styringsdokumenter som omhandler behandlingen av transpersoner i andre deler av norsk kriminalomsorg.

1.5 Oppgavens oppbygning

Denne bacheloroppgaven består av kapitlene innledning, metodedel, litteraturgjennomgang, drøfting og oppsummering.

I kapittel to beskriver jeg metodevalg, litteratursøk og kildekritikk, forforståelse og analysestrategier. Deretter kommer kapittel tre om litteraturgrunnlaget for oppgaven. I litteraturgjennomgangen redegjør jeg for transpersoner i lys av kjønn, identitet og seksualitet for å belyse kompleksiteten i transebegrepet. Videre ser jeg på transpersoners levekår, nasjonal og internasjonal forskning på transpersoners soningsforhold, og avslutningsvis redegjør jeg for den norske retningslinjen om transpersoner under soning med tilhørende lover. Litteraturen blir deretter brukt som grunnlaget i drøftingen opp mot problemstillingen, som definerer kapittel fire. I drøftingen analyserer jeg flere punkter i retningslinjen om behandling av transpersoner under soning, og sammenlikner disse opp mot en lignende britisk retningslinje. Oppgaven avsluttes med en oppsummering av funnene som er blitt gjort til å besvare problemstillingen min.

2.0 Metode - Litteraturstudie

Dalland (2020, s. 53) understreker at valg av metode forteller noe om hvilken fremgangsmåte som blir brukt til å løse problemer og fremskaffe kunnskap. Metoden er dermed et redskap til å innhente nødvendig data. I denne oppgaven er det benyttet litteraturstudie som metode.

Pettersen (2016, s. 150) hevder at litteraturstudier bygger på innhentet data og materialer fra artikler, bøker og andre skriftlige kilder. Litteraturstudie handler dermed om å bruke allerede eksisterende fagkunnskap, forskning og teori (Dalland, 2020, s. 199).

2.1 Litteratursøk og kildekritikk

Jeg har benyttet databasene Google Scholar og Oria, i tillegg til det fysiske biblioteket ved KRUS til å gjennomføre litteratursøkene. Tidlig i søkeprosessen oppdaget jeg at det er svært lite forskning på transpersoner i norske fengsler. Derfor utvidet jeg søkene ved å inkludere engelske fagbegreper. Søkeordene jeg har brukt er «transperson», «kjønnsinkongruens», «kjønnsforvirring», «transgender», «transsexuality» og «gender dysphoria». Disse ble enten brukt enkeltvis eller i sammenheng med søkeordene «kriminalomsorg», «institusjon», «penalty», «prison» og «correctional service». Jeg søkte også på «kjønnsinkongruens + profesjonell forståelse/profesjonell håndtering».

De mest relevante funnene jeg gjorde om soningsforholdene for transpersoner var rapporten av Likestillings- og diskrimineringsombudet (2017), boken av Baker (2017) om å være transkvinne i et britisk fengsel, og forskningsrapporten om erfaringer fra transpersoner i fengsel av Brömdal et al. (2018). Til å belyse transpersoners levekår ble spørreundersøkelsen av Anderssen, Eggebø, Stubberud og Holmelid (2021) sentral i oppgaven, i tillegg til Carroll-Beight og Larssons (2018) bidrag for å belyse transpersoner behov for anerkjennelse. Utover dette ble psykiater Yarbrough (2018) et viktig bidrag til å skape større forståelse om transspekteret i relasjon til kjønn og identitet.

Et av de mest sentrale bidragene i drøftingsdelen, *The Care and Management of Individuals who are Transgender* av HM Prison & Probation Service, ble oppdaget ved bruk av snøballmetoden. Dalland (2020, s. 151) beskriver snøballmetoden i litteraturstudier som å sjekke litteraturlisten i aktuelle artikler og bøker etter andre relevante bidrag. Jeg fant denne retningslinjen i vedlegg- og litteraturlisten til Baker (2017). Funnet kan også defineres som det Dalland (2020, s. 151) omtaler som «snubleflaks», at jeg rett og slett snublet over noe spennende mens jeg egentlig var på jakt etter noe annet. Jeg var i utgangspunktet på utkikk etter en eldre og mindre omfattende versjon av retningslinjen til HMPPS, som Baker (2017)

referer til, men jeg oppdaget i stedet for en nyere og mer innholdsrik retningslinje for behandling av transpersoner i britiske fengsler.

Dalland (2020, s. 152) understreker at forskeren bør vurdere litteraturen som er funnet og utøve kildekritikk. Kildene som brukes må vurderes opp mot relevans, holdbarhet og pålitelighet (Dalland, 2020, ss. 152-153). I valg av litteratur vurderte jeg først og fremst kildenes relevans for oppgavens problemstilling, deretter vurderte jeg kildenes kvalitet og pålitelighet gjennom å undersøke om forfatteren er anerkjent, om artikkelen er fagfellevurdert, og om litteraturen har blitt sitert av flere i Google Scholar. Dalland (2020, s. 152) viser også til at om fagfeltet har vært i økende vekst de siste årene, kan det være behov for å si noe om hvorvidt litteraturen er oppdatert. Jeg har hovedsakelig valgt å benytte meg av nyere kilder fra 2015 og frem til i dag. Dette fordi forskning om, og tematisering av, transpersoner har vært økende de siste årene, noe som kan tenkes å være et resultat av samfunnets utvikling mot større åpenhet ovenfor transpersoner.

2.2 Forforståelse

«Vi har alltid våre fordommer eller vår forforståelse med oss inn i en undersøkelse» (Dalland, 2020, s. 60). Ved å ha med oss en fordom, altså en mening om noe på forhånd, vil dette påvirke oss til å bare se etter det som kan bekrefte forforståelsen (Dalland, 2020, s. 60). Ved at jeg ikke er bevisst på min egen forforståelse, kan dette påvirke at jeg ikke belyser problemstillingen godt nok som et resultat av å overse vesentlige kilder og innfallsvinkler som ikke bekrefter min forutinntatthet. Min forforståelse om transpersoner som innsatte i norsk kriminalomsorg kommer fra min erfaring som fengselsbetjent ved seks forskjellige lav- og høysikkerhetsfengsler. Før jeg begynte å jobbe med bacheloroppgaven hadde jeg en formening om at transpersoners soningsforhold ble påvirket av skjønnsmessige vurderinger fra fengselsbetjentene, og at dette i praksis kunne resultere i svært ulik behandling basert på fengselsbetjentens holdninger og verdier. Det foreligger en bekymring fra min side om at transpersoner ikke blir forstått, og at de blir latterliggjort, stigmatisert og krenket for deres seksualitet og kjønnsuttrykk. En slik behandling står i motsetning til individets likeverd, som det humanistiske verdigrunnet til kriminalomsorgen tufter på. Jeg har i oppgaven vært bevisst på å utfordre min egen forforståelse ved å se på transpersoners soningsforhold med «friske» øyne og nye perspektiver til å belyse hvorfor transpersoners soningsforhold i Norge er som de er.

2.3 Analysestrategier

I oppgaven er jeg inspirert av kritisk tekstanalyse med forankring i en hermeneutisk tilnærming. Kritisk tekstanalyse handler om å ta høyde for at teksten kan inneholde motstridende budskap (Brottveit, 2018, s. 109). Med kritisk tekstanalyse er forsker opptatt av å forstå og fortolke tekstens retoriske innhold ved å studere tekstens hensikt og mulige virkninger i konteksten den er satt i (Brottveit, 2018, s. 109 & 111). Dette handler om å forstå innholdet utover det som faktisk står skrevet i svart og hvitt, og være opptatt av måten tekstens budskap formidles via språk (Brottveit, 2018, s. 110). Målet med kritisk tekstanalyse er å forstå betydningsmønstrene som eksempelvis verdinormer, kunnskapssyn eller holdninger som gir bestemte føringer i praksis (Brottveit, 2018, s. 112). «Kritisk tekstanalyse kan også relateres til kritisk hermeneutikk ved sitt helhetlige blikk på tekstens budskap og kontekst» (Brottveit, 2018, s. 111). Tilsvarende viser Bosworths artikkel *Creating the responsible prisoner - Federal admission and orientation packs* (2007), betydning av bestemt retorikk i fengselsregler som et virkemiddel til å formidle dokumentets underliggende formål, verdier og målsetning. Bosworth (2007) argumenterer for at visse ordvalg og formuleringer har innvirkning på dokumentets tone, eller undertone, og at denne tonen også forteller noe utover det som faktisk står skrevet. I tillegg til betydning av ordvalg og formulering hevder Bosworth (2007, s. 76) at visse forskjeller kan være subtile ved sammenligning av dokumenter, men fortsatt fortelle leseren noe. Subtile forskjeller kan være forankret i dokumentets tone, i hvilken rekkefølge informasjonen kommer og hvordan ambisjoner uttrykkes (Bosworth, 2007, ss. 76-77).

Med inspirasjon av både kritisk tekstanalyse og Bosworths analyse av fengselsregler vil jeg i oppgaven analysere kriminalomsorgens styringsdokumenter ved å tolke disse dokumentene på bakgrunn av kunnskap om transepersoner, samt sammenlikne nasjonale og internasjonale dokumenter. I tillegg vil jeg rette oppmerksomheten mot bruk av spesifikke ord, tvetydigheter, spesifiseringer, generell informasjon og dokumentets tone.

3.0 Litteraturgjennomgang

Jeg skal i dette kapitlet beskrive litteraturen jeg har funnet om kompleksiteten i transebegrepet, transepersoners levekår, soningsforholdene for transepersoner og presentasjon av retningslinjen om behandling av transepersoner under soning. Funnene i litteraturgjennomgangen skal senere brukes i drøftelsen av problemstillingen min.

3.1 Om kompleksiteten i transebegrepet

For å forstå kompleksiteten i transebegrepet har psykiater Eric Yarbrough skrevet boken *Transgender mental health* (2018). Boken retter seg hovedsakelig til andre psykologer og psykiatere for å styrke deres kompetanse og forståelse i møte med transpersoner, men jeg ser stor overføringsverdi av bokens innhold til alle som jobber direkte med transpersoner.

For å forstå kompleksiteten av transspekteret, og hva dette innebærer, bør det ses nærmere på forskjellen mellom mentalt og fysisk kjønn. Det engelske språket er i denne sammenheng mer nyansert enn det norske. På engelsk brukes ordet «sex» som forklaring på fysisk kjønn, mens «gender» forklarer det assosierte kjønn og er noe mentalt (Yarbrough, 2018, s. 27). Gender sitter i hodet, og kroppen kan bli endret ut fra et tankesett om individuelle preferanser (Yarbrough, 2018, s. 10).

Alle mennesker blir automatisk tildelt et kjønn ved fødsel. Ved å ha penis blir individet kategorisert som gutt, mens vagina kategoriseres som jente (Yarbrough, 2018, s. 17). Spebarn er i utgangspunktet kjønnsnøytrale i den mentale oppfatningen, og vår persepsjon om spebarnets kjønn blir formet gjennom kulturelle normer (Yarbrough, 2018, s. 17). Den tradisjonelle oppfatningen om et heteronormativt samfunn vises i at verden er dikotomisert i menn og kvinner, gutter og jenter (Yarbrough, 2018, s. 18). Yarbrough (2018, s. 18) beskriver det å jobbe med transpersoner som å bryte ned den rigide oppfatningen av to kjønn, og heller se gender i et spektrum hvor feminitet og maskulinitet kan være flytende. Ved å akseptere gender som et spekter, og ikke noe dikotomisk, kan vi se på hvor forskjellig mennesker uttrykker sin maskulinitet og feminitet (Yarbrough, 2018, s. 21). Det finnes ingen regler for når og hvorfor noen identifiserer seg som transperson, eller når og hvorfor noen stopper å identifisere seg som trans (Yarbrough, 2018, s. 136). Denne identifiseringen avgjøres utelukkede av vedkommende selv (Yarbrough, 2018, s. 136). Noen transkjønnede ønsker dessuten ikke å være en del av paraplybegrepet transpersoner, ettersom de føler seg som normale kvinner og menn (Skeiv Ungdom, 2009, s. 4).

Yarbrough (2018, s. 31) understreker at kjønns mangfold har eksistert i århundre, og transbegrepet ble for første gang presentert i 1970. Noen mennesker ser på seg selv som både mann og kvinne på samme tid, og bruker både kjønnspronomen han og hun (Yarbrough, 2018, s. 22). Andre mennesker ser på seg selv som ikke-binære, som vil si at de ikke kategoriserer seg som hverken mann eller kvinne, og bruker derav pronomen de/dere (Yarbrough, 2018, s. 22). På lik linje som det er mange kjønnsidentiteter, er det like mange

forskjellige pronomen (Yarbrough, 2018, s. 22). Det er ikke alltid lett å vite hvilket pronomen som skal brukes hos de ulike transpersonene, samtidig poengterer Yarbrough (2018, s. 23) at det å bruke korrekt pronomen er den mest grunnleggende måten å vise respekt på.

Opplevelsen av å bli omtalt med feil pronomen kan oppleves som like krenkende av transpersoner som å bli feilaktig kjønnskategorisert (Yarbrough, 2018, s. 24). Det beste å gjøre ved feilaktig bruk av pronomen er å beklage dette ovenfor vedkommende og takke for at personen korrigerer deg (Yarbrough, 2018, s. 24).

Mennesker som oppfatter samsvar mellom fødselskjønn og egen oppfattelse av gender, kalles for cispersoner (Yarbrough, 2018, s. 24). Cispersoner som ikke er sensitive overfor et mangfoldig kjønnspekter har en tendens til å se verden ut fra et cis-perspektiv, og kan dermed være cisnormative, som vil si å handle på bakgrunn av automatiske oppfatninger og forventninger om å følge tradisjonelle, stereotypiske kjønnsroller (Yarbrough, 2018, s. 26). Samfunnets oppfattelse av hva som er maskulint og feminint er hovedsakelig integrert i normer, og mennesker blir som et resultat av dette tvunget inn i kjønnskategoriseringen som enten gutt eller jente fra første stund (Yarbrough, 2018, s. 27). Det er viktig å huske på at kjønnsidentitet og seksuell legning er noe hvert enkelt individ definerer, og at dette er langt viktigere enn å båssette eller kategorisere (Yarbrough, 2018, s. 26). Seksuell legning og kjønnsidentitet er to forskjellige ting, og hvordan mennesker ønsker å identifisere seg eller deres egen seksualitet kan kun defineres av vedkommende selv (Yarbrough, 2018, s. 30). Det er ingen selvfølgelighet at alle transpersoner har en og samme seksuell legning. Transpersoner kan også være lesbisk, bifile, homofile eller skeive.

Yarbrough (2018, s. 22) argumenter for viktigheten av å kontinuerlig utfordre våre oppfatninger av gender og seksualitet, slik at transpersonene ikke båssettes i kategorier de ikke føler de hører hjemme i. For å ha god, empatisk tilnærming til transpersoner, er det viktig å se verden ut fra et kjønns mangfoldig perspektiv (Yarbrough, 2018, s. 26).

3.2 Transpersoners levekår

I 2020 gjennomførte Anderssen, Eggebø, Stubberud og Holmelid (2021) Norges første levekårsundersøkelse som inkluderte transpersoner som en egen gruppe. Det var til sammen 232 transpersoner i undersøkelsen, hvorav 129 definerte seg som binære og 103 som ikke-binære (Anderssen et al., 2021, s. 39). Et av hovedfunnene i undersøkelsen er at transpersoner rapporterte om tydelige levekårsutfordringer og opplevelser av ulike former for diskriminering (Anderssen et al., 2021, s. 121).

Det framkommer videre i undersøkelsen at transpersoner på lik linje med andre skeive har lavere livstilfredshet enn sammenligningsgruppen av cispersoner (Anderssen et al., 2021, s. 58). Dette underbygges av at transpersoner skårer høyere enn cispersoner på ensomhet, og færre transpersoner oppga at de hadde noen å snakke fortrolig med (Anderssen et al., 2021, s. 58). I tillegg rapporterte langt høyere andel av transpersoner om opplevelse av ulike former for diskriminering, trusler og vold enn cispersoner (Anderssen et al., 2021, s. 88).

Diskrimineringen ble opplevd på jobb, under studier, og i dagliglivet generelt. Dette samsvarer også med at transpersoner slår høyere ut på overgrep og mobbing (Anderssen et al., 2021, s. 90).

Ved kartlegging av helse var det signifikant flere transpersoner enn cispersoner med nedsatt funksjonsevne av fysisk og psykisk art, og redusert arbeidsevne på grunn av psykiske helseproblemer de siste 12 mnd (Anderssen et al., 2021, s. 105). En høyere andel av transpersoner enn cispersoner oppga dessuten selvmordstanker eller selvmordsforsøk noen gang i løpet av livet (Anderssen et al., 2021, s. 105).

På spørsmål om fritid og organisasjonsliv var det særlig binære transpersoner som hadde en relativt høy grad av sosial deltakelse gjennom sosialt nettverk, treffe venner, drive med idrett og utøvelse av religion, i tillegg til deltakelse i skeive organisasjoner (Anderssen et al., 2021, s. 109). Til tross for denne sosiale deltakelsen var det 60 % av transmennene som oppga at de skjuler kjønnsidentiteten sin minst én gang i måneden (Anderssen et al., 2021, s. 119).

Skjuling av kjønnsidentitet var mest utbredt hos transpersoner som oppga at de «ikke hadde kommet ut» overfor familie (Anderssen et al., 2021, s. 119).

Transpersoners høye deltakelse i fritid- og organisasjonsliv kan tolkes som et uttrykk for sosial tilhørighet. Alle mennesker har behov for tilhørighet i en eller flere sosiale grupperinger, og med friheten som er gitt til å velge sosiale grupper, vil det naturligvis være ønskelig å omgås mennesker som respekterer og anerkjenner personen. Carroll-Beight og Larsson (2018, s. 93) oppdaget i sin studie fra Sverige at transpersoners behov for anerkjennelse for egen kjønnsidentitet er særdeles sterkt. Anerkjennelse og bekreftelse på egen kjønnsidentitet er viktig for å bli sett på som normal eller innenfor gjeldende kjønnsnormer (Carroll-Beight & Larsson, 2018, s. 93). Transpersonene i Carroll-Beight og Larssons (2018, s. 93) studie beskrev at de ikke ønsket å stikke seg frem eller bli synlig i betydningen avvikende fra de gjeldende heteronormative kjønnsnormene. Transpersonene beskrev dermed opplevelsen av å være en del av et normfelleskap som det samme som å være usynlig (Carroll-Beight & Larsson, 2018, s. 93).

3.3 Soningsforholdene for transpersoner

I 2017 lanserte, som nevnt innledningsvis, Likestillings- og diskrimineringsombudet en rapport om soningsforholdene til utsatte minoritetsgrupper i norske fengsler, som er den første norske rapporten som gir en helhetlig vurdering av soningsforholdene til innsatte som har vern etter norsk diskrimineringslovgivning og FNs diskrimineringskonvensjoner. Rapporten beskriver blant annet soningsforholdene til kvinner, funksjonshemmede, religiøse innsatte utenfor den kristne tro og innsatte som definerer seg som ikke-heterofile. I rapporten ble det avdekket mangler på rettigheter og forskjellsbehandling, som vil kunne være i strid med diskrimineringsregelverket og internasjonale menneskerettsforpliktelser (Likestillings- og diskrimineringsombudet, 2017, s. 3). Når det gjelder soningsforholdene til transpersoner ble det avdekket at denne gruppen utsettes for trakassering, vold og diskriminering.

Diskrimineringsloven pålegger alle offentlige myndigheter å arbeide aktivt, planmessig og målrettet for å sikre likestilling (Likestillings- og diskrimineringsombudet, 2017, s. 24). LDO (2017, s. 23) poengterer at kriminalomsorgen mangler systematisert kunnskap om hvordan transpersoner opplever å sone i fengsel, samt setter spørsmålsteget ved hvorvidt kriminalomsorgens ivaretagelse av rettighetene til LHBT-innsatte er i tråd med nasjonal lovgivning og internasjonale anbefalinger. LDO (2017, s. 24 & 27) påpeker dessuten at det ikke foreligger norsk forskning eller systematisk kunnskap om hvordan det er å være LHBT-innsatt i norske fengsler, i tillegg til mangelfull opplæring av fengselsbetjenter på dette feltet under grunnutdanningen.

Etter rapporten, og kanskje som et svar på denne, har det kommet egne retningslinjer for transpersoner under straffegjennomføring fra kriminalomsorgsdirektoratet. Retningslinjene ivaretar noe av utfordringene rapporten peker på, som generell ivaretagelse av transpersoner, tilrettelegging for soningsforhold og korrekte handlingsalternativer for innsettelse i fengsel. Samtidig er, slik jeg ser det, overnevnte utfordringer om behandling og systematisert kunnskap om transpersoner fremdeles aktuelt og blir drøftet senere i oppgaven.

FNs underkomite for forebygging av tortur ser på LHBT-innsatte som særlig utsatt for overgrep, vold og diskriminering på grunn av sin lave plassering i rangstigen i fengsel (gjengitt i Likestillings- og diskrimineringsombudet, 2017, s. 25). Utfordringene i soningsforholdene for transpersoner kan også belyses ved hjelp av besøksrapporten til Sivilombudsmannens Forebyggingsenhet fra Bredtveit fengsel 15.-16. mars 2016 (2016, s. 14). I besøksrapporten problematiseres situasjoner som urinprøvetaking, visitasjon og valg av avdeling for transpersoner, i tillegg til disse innsattes utsatthet for vold og trakassering.

Dessuten er transpersoner en sårbar gruppe med økt risiko for blant annet selvisolasjon (Sivilombudsmannens Forebyggingsenhet , 2016, s. 14). Parallelt med dette finner LDO (2017, ss. 25-26) at transpersoner har valgt å selvisolere seg i norske fengsler for å føle seg tryggere. Det er videre flere transpersoner i norske fengsler som har blitt utsatt for trakassering av andre innsatte, i tillegg rapporterer transpersoner at de har opplevd flere negative holdninger fra de ansatte enn andre innsatte (Likestillings- og diskrimineringsombudet , 2017, ss. 25-26).

3.3.1 Transpersoners soningsforhold – internasjonal forskning

Det er vanskelig å kartlegge helt spesifikt hvordan det er å være transperson i norske fengsler, ettersom det er lite norsk forskning på dette området. Til tross for dette er det gjort undersøkelser fra andre land, som jeg anser har en overføringsverdi til norsk kriminalomsorg. Å være transperson i fengsel kan oppleves ulikt fra land til land i lys av disse landenes ulike straffeideologier. Samtidig er det den individuelle opplevelsen jeg anser som viktig for å framheve transpersoners levekår i fengsel.

Sarah Jane Baker ga i 2017 ut en bok om hvordan det er å sone i britisk fengsel som transkvinne. Boken bygger på hennes egne erfaringer om hvordan det er å være transperson i fengsel, hvor Baker bruker denne erfaringen og kompetansen til å hjelpe, informere og gi råd til andre transpersoner under soning. Baker skriver tidlig i boken om opplevelsen av å bli stemplet med merkelappen «livsstilsvalg» av britisk kriminalomsorg, som medfører en opplevelse av at hun kunne ha valgt å være mann istedenfor kvinne (Baker, 2017, s. 17). Denne merkelappen gir dermed fengselsbetjenter ryggdekning til å komme med krenkende utsagn samtidig som de unngår påstander om diskriminering (Baker, 2017, s. 17). Det er krenkende fordi merkelappen «livsstilsvalg» står i direkte motsetning til Bakers opplevelse av egen identitet, og hun opplever at hun ikke blir tatt på alvor, ei heller anerkjent som et fullverdig menneske. Videre beskriver Baker (2017, s. 18) en situasjon hvor mangelfull kunnskap og kompetanse om transpersoner i britisk kriminalomsorg resulteres i at transpersonene blir behandlet helt likt som andre innsatte. Dette vises i at transpersoner ikke får tilgang til den brukerstøtten eller ressurser som de ville ha fått som transpersoner ute i samfunnet (Baker, 2017, s. 18). Resultatet av ikke å akseptere at transpersoner har spesifikke behov, fraskriver fengselet seg ansvaret om å forhindre diskriminering (Baker, 2017, s. 18). Poenget er at ved slik likebehandling blir ikke transpersonenes individuelle behov ivaretatt godt nok. Baker (2017, s. 21) har også erfart at hennes egne klager på soningsforholdene har

blitt avslått med kommentar om at det er hennes egen feil og kunne ha vært unngått hvis hennes «livsstilsvalg» om å være transkvinne hadde uteblitt og hun forble en mann.

En annen undersøkelse fra USA og Australia utført av Brömdal, Mullens, Phillips, & Gow (2018) finner at transpersoner i fengsel erfarer trakassering, fysisk og seksuelt overgrep fra medinnsatte, og fra fengselsbetjenter med manglende kunnskap om transpersoners helse og livssituasjon. Det framkommer også i undersøkelsen at transpersoner hyppig opplever manglende respekt, feilbehandling og stigmatisering fra både fengselsansatte og medinnsatte (Brömdal et al., 2018, s. 13). Brömdal et al. (2018, s. 4) forstår transpersoner som en svært sårbar innsattgruppe fordi deres kjønnsuttrykk ikke samsvarer med tradisjonelle kjønnsforventninger. Forskning viser at innsatte som bryter med de tradisjonelle kjønnsforventningene slik de kommer til uttrykk i et heteronormativt samfunn, har høyere risiko for å bli utsatt for mobbing, vold, trakassering, tvang og seksuelle overgrep i sammenligning med andre innsatte (Brömdal et al., 2018, s. 5). Forskerne legger også vekt på at fengselssystemet og fengselsbetjentene har et overordnet ansvar for å ivareta innsattes rettigheter, likeverd og sikkerhet, men for å lykkes med dette må ansatte ha kunnskap om og engasjementet for å ivareta alle innsatte på tross av deres ulikheter. For å tilrettelegge for gode soningsforhold, og skape gode og trygge omgivelser kreves det dermed omfattende opplæring for fengselsansatte når det gjelder hvordan behandle, håndtere og støtte transpersoner (Brömdal et al., 2018, s. 6). Det er derimot vanskelig å hindre diskriminering og trakassering, når Brömdal et al. (2018, s. 6 & 13) finner at det er manglende kompetanse på dette området hos fengselsansatte. Det er blant annet mangelfull kunnskap og stor forvirring blant fengselsansatte og medinnsatte om kjønnsmangfold utover en tradisjonell heteronormativ forståelse, samt manglende forståelse av at kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk er noe mer enn bare et uttrykk for seksuell legning (Brömdal et al., 2018, s. 13).

I både overnevnt nasjonal og internasjonale undersøkelser finner forskere at transpersoner oppfattes av andre som avvikende fra tradisjonelle kjønnsidentiteter, og at dette er en mulig forklaring på hvorfor transpersoner opplever soningsforholdene tyngre enn andre innsatte. Manglende kompetanse hos fengselsansatte om korrekt håndtering og behandling av transpersoner blir også fremhevet som en årsak til at transpersoner opplever soningen som tyngre enn andre innsatte. I tillegg vises det til at lovverk og straffesystem bygges på forståelsen av et heteronormativt samfunn, hvor alle skal behandles likt. Transpersoner utfordrer denne likhetstankegangen. Dette kommer jeg tilbake til under drøftingsdelen.

3.4 Retningslinjen og tilhørende lover

Den 02. november 2018 ble, som tidligere nevnt, *Retningslinjer for transpersoner i varetekt eller under straffegjennomføring* vedtatt av Kriminalomsorgsdirektoratet (2018).

Retningslinjene kom i forlengelse av *Lov om endring av juridisk kjønn* (Lov om endring av juridisk kjønn, 2016) og ikrafttreddelsen av *Lov om likestilling og forbud mot diskriminering* (Lov om likestilling og forbud mot diskriminering, 2017). Lov om endring av juridisk kjønn sikrer alle personer som er bosatt i Norge, og opplever å tilhøre motsatt kjønn enn hva de er født med, retten til å endre sitt juridiske kjønn, jf. § 2 (Lov om endring av juridisk kjønn, 2016). Likestillings- og diskrimineringsloven stiller krav til målrettet og aktivt arbeid for likestilling og hindre diskriminering. Med likestilling definerer loven likeverd, like muligheter og like rettigheter (Lov om likestilling og forbud mot diskriminering, 2017). Formålet er å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av eksempelvis kjønn, etnisitet, religion, livssyn, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, jf. § 1 (Lov om likestilling og forbud mot diskriminering, 2017). I kjølvannet av de nye lovene ble det aktuelt for kriminalomsorgen å presisere behandling av transpersoner. Straffegjennomføringsloven er tilnærmet kjønnsnøytral i utformingen ved at det ikke skilles mellom menn og kvinner, og ordet «transperson» er ikke nevnt noen andre steder enn i overnevnt retningslinje. Retningslinjene tydeliggjør deler av regelverket som er av særskilt betydning for transpersoner (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 2).

Formålet med retningslinjene er å ivareta og sikre likebehandling av transpersoner, og retter søkelyset mot å hindre diskriminering og trakassering på grunnlag av kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 2). Retningslinjene er på fire sider og tar for seg terminologi, virkeområde, formål, regelverk, plassering og innsettelse av transpersoner, samt generell oppfølging og håndtering av transpersoner under soning. Under disse overskriftene slås det fast at retningslinjene gjelder både transpersoner som har endret juridisk kjønn og de som ikke har endret juridisk kjønn (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 2). «Retningslinjene søker å klargjøre relevante begreper og beskrive saksbehandlingen, herunder tilrettelegging» (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 2). Dette forstås som et ønske om å ivareta transpersoners rettigheter ved å gi noen handlingsalternativer og peke på noen hensyn som må tas i behandling av transpersoner under soning.

Retningslinjene understreker videre at transpersoners rettigheter ikke er sikret i egen konvensjon, men at disse rettighetene er nedfelt i internasjonale menneskerettigheter, samt vern av diskriminering på grunnlag av kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet, jf. likestillings- og

diskrimineringsloven (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 2). Norge er blant annet tilknyttet *Den europeiske menneskerettskonvensjon med protokoller* (Europarådets konvensjon, 1950), som er en internasjonal konvensjon. Det framkommer i EMK art. 3 «Forbud mot tortur» at ingen skal bli utsatt for nedverdiggende behandling, og art. 14 «Forbud mot diskriminering» at alle rettigheter eller friheter i EMK skal bli sikret uten diskriminering på bakgrunn av eksempelvis kjønn (Europarådets konvensjon, 1950).

4.0 Drøfting

Med utgangspunkt i litteraturgjennomgangen, skal jeg nå forsøke å svare på problemstillingen om hvordan transpersoner forstås i kriminalomsorgens styringsdokumenter, og hvilke handlingsalternativer styringsdokumentene angir for fengselsbetjentene i møte med transpersoner under soning.

Det er straffegjennomføringsloven som legger føringene for norsk fengselsbetjentarbeid, men min første umiddelbare tanke er hvordan fire sider med retningslinjer kan ivareta og sikre likebehandling av transpersoner i fengsel. Aktualiseringen av denne bekymringen kommer spesielt til syne når resten av straffegjennomføringsloven med tilhørende forskrifter og retningslinjer på hele 384 sider er kjønnsnøytral. Det er spesielt noen punkter i retningslinjen som fanget min oppmerksomhet. Disse skal jeg analysere og sammenlikne opp mot *The Care and Management of Individuals who are Transgender: Operational Guide* (HM Prison & Probation Service, 2020), som er retningslinjene for behandling av transpersoner under soning i England og Wales, og blir heretter omtalt som Operational Guidance. Kriminalomsorgen i England og Wales har 75 961 soningsplasser (WPB, 2021), og er langt større enn norsk kriminalomsorg med overkant av 3600 soningsplasser (Kriminalomsorgen, 2021). England og Wales har naturligvis av den grunn mye mer erfaring med transpersoner som innsatte, som også har gjort at denne tematikken har blitt satt på den kriminalpolitiske dagsorden. Til tross for dette ønsker jeg å bruke sammenlikningen som et virkemiddel til å tydeliggjøre mine argumenter.

4.1 Hvem gjelder retningslinjen for, hvem ekskluderes og hvorfor?

Det første punktet jeg vil løfte fram er formuleringen i retningslinjene pkt. 3 «Virkeområde og avgrensning» (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 2). Virkeområdet blir definert som følgende: «Retningslinjene omfatter både transpersoner som har endret juridisk kjønn og transpersoner som ikke har endret juridisk kjønn.» (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 2). Deretter kommer avgrensningen om at retningslinjene ikke er gjeldene for transpersoner som

bruker materialer som klær, sminke og smykker, som ikke tilhører det samme kjønn etter et tradisjonelt syn, uten at vedkommende lever et fullverdig liv som det motsatte kjønn, og dette blir definert som crossdressing (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 2). Avgrensningen definerer også drag som et midlertidig skifte av kjønnsuttrykk ved hjelp av materialer, og innsatte i denne kategorien omfattes heller ikke av retningslinjene (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 2).

Det er uklart hva kriminalomsorgen baserer disse unntakene og kategoriseringene på. Kriminalomsorgen ser ut til å definere crossdresser og drag som en midlertidig bruk av materialer for å uttrykke det motsatte kjønn. Med andre ord som et midlertidig kjønnsidentitetsskifte. Yarbrough (2018) har understreket at drag ikke utelukkende er et midlertidig kjønnskifte for underholdningens skyld. Noen dragartister identifiserer seg med dette kjønnsuttrykket, men om vedkommende faktisk identifiserer seg som transperson er en personlig sak (Yarbrough, 2018, s. 103). I og med at midlertidigheten i kjønnsuttrykket legges til grunn for utelukkelse fra retningslinjen, betyr dette at kriminalomsorgen mener at personer som tilhører denne kategorien ikke har spesielle behov som det skal tas hensyn til under straffegjennomføringen? Ved å gjøre denne avgrensningen utelukkes et større spekter av transpersoner fra retningslinjens virkeområde. Denne kategoriseringen etter midlertidighet i kjønnsuttrykket setter dermed en begrensning for blant annet ikke-binære til å få lov til å uttrykke seg slik de ønsker, ettersom ikke-binære bruker materialer som anses etter et tradisjonelt syn for å være både kvinnelig og mannlig. Denne utelukkelsen gjøres av kriminalomsorgen til tross for at enkelte ikke-binære defineres innenfor paraplybegrepet «transpersoner» (National Center for Transgender Equality, 2018).

Virkeområdet presiserer at retningslinjene omfatter alle transpersoner, samtidig som kriminalomsorgen gjennom sine avgrensninger innsnevrer virkeområdet til kun å gjelde transseksuelle, transmenn og transkvinner, istedenfor alle kategoriseringene innenfor transspekteret. Formuleringene og den generelle tonen i retningslinjen uttrykker derfor, slik jeg ser det, manglende sensitivitet og kunnskap om mangfoldet som er representert hos transpersoner. Jeg sikter her spesifikt til Yarbroughs (2018, s. 136) påpeking om at transspekteret er komplekst, og at det ikke finnes regler for når og hvorfor noen identifiserer seg som trans. Noen transpersoner ser på seg selv som enten mann eller kvinne, noen transpersoner er varierende i kjønnsidentiteten og uttrykk, mens andre transpersoner er ikke-binære og definerer seg som verken mann eller kvinne (Yarbrough, 2018, s. 22). Det at

retningslinjene utelukker deler av transspekteret, gjør det uklart hvorvidt den faktisk omfatter alle transpersoner.

For ytterligere å synliggjøre dette poenget skal jeg sammenligne punkt 3 i den norske retningslinjen opp mot Operational Guidance. Innledningsvis i Operational Guidance (HM Prison & Probation Service, 2020, s. 4) presenteres forpliktelsene og formålet med styringsdokumentet, hvor det presiseres at alle transpersoner skal behandles rettferdig, lovlig og skikkelig, med deres rettigheter og sikkerhet som et grunnleggende element. Transpersoner forklares som et paraplybegrep som omfavner alle som opplever og identifiserer egen kjønnsidentitet som noe annerledes enn det medfødte kjønn (HM Prison & Probation Service, 2020, s. 4). Verdigrunnlaget i Operational Guidance vektlegger at alle mennesker skal ivaretas og behandles ut fra det kjønn de identifiserer seg med, istedenfor å forholde seg utelukkende til det juridiske kjønn (HM Prison & Probation Service, 2020, s. 4). Formåle i den norske retningslinjen retter søkelyset mot å sikre likebehandling og forhindre diskriminering og trakassering på grunn av kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 2). Ved sammenligning viser Operational Guidene en langt tydeligere føring om formålet med retningslinjen enn den norske retningslinjen. Dette er blant annet fordi Operational Guidance spesifiserer hva som må tas hensyn til, hvem retningslinjen gjelder uten å legge føringer på avgrensninger i transspekteret, og hva som er i samsvar med menneskeverd og humanitet. Et resultat av dette er at formuleringene etterlater liten tvil om hvilke verdier som faktisk skal ivaretas. I lys av dette framstår derimot formuleringen i den norske retningslinjen som motstridende, vag og uklar.

4.2 Hvordan skal transpersoner omtales, og hvorfor er dette spørsmålet viktig?

Andre punktet jeg vil drøfte er retningslinjene pkt. 8.1 som omhandler hvordan fengselsbetjentene skal snakke til, og om, transpersoner. «Kriminalomsorgen skal til enhver tid benytte innsattes juridiske kjønn, tittel, pronomen og ønsket navn. Det presiseres at fiktive navn eller kallenavn ikke omfattes.» (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 4). Hvordan skal det tolkes at kriminalomsorgen skal benytte innsattes ønsket navn samtidig som dette ikke gjelder for fiktive navn eller kallenavn? I lys av kritisk tekstanalyse om motstridende budskap i teksten (Brottveit, 2018, s. 109), kan disse to setningene tolkes å stå i strid med hverandre. Først sier kriminalomsorgen at ansatte til enhver tid skal benytte innsattes ønsket pronomen og navn, samtidig presiseres det at fiktive navn og kallenavn ikke omfattes av dette. Videre har ordet «presisere» en innvirkning på setningens tone, og slik jeg tolker det, er det et hardt

virkemiddel for å poengtere et underliggende budskap om makt og kontroll. For hvem skal ha makt til å avgjøre forskjellen på hva som er et ønsket navn og fiktive navn eller kallenavn? Hva skal eksempelvis gjøres i de tilfeller hvor innsatte er i en prosess til å endre kjønnsidentitet fra mann til kvinne, og det juridiske kjønnen fortsatt er fødselskjønn (mann), men innsatte ønsker å bli snakket til med kvinnelig pronomen og navn? Og hvem skal avgjøre i de tilfellene hvor innsattes ønsket navn også kan forstås som et fiktivt navn eller kallenavn?

Kriminalomsorgen fremstår i ene øyeblikket som ivaretagende og respekterende ved å forholde seg til innsattes ønsket navn, samtidig som etaten forbeholder seg retten til å vurdere dette navnet ut ifra et kriterium om fiktive versus reelle navn. Retningslinjen gir uttrykk for manglende forståelse ved et vagt forsøk på ivaretagelse, men hvor makten til å stille seg til doms over andres kjønnsidentitet blir den dominerende tonen i retningslinjen. Carroll-Beight og Larsson (2018, s.93), som tidligere nevnt, understreker viktigheten av at transpersoner blir anerkjent for det kjønnen de identifiserer seg med. Tilsvarende påpeker Yarbrough (2018, s. 23 & 136) at den mest grunnleggende måten å vise respekt på overfor transpersoner er å bruke korrekt pronomen, og at kjønnsidentifisering avgjøres utelukkende av vedkommende selv.

Kriminalomsorgens forståelse av fiktive navn kan kanskje også ses i sammenheng med det Baker (2017, s. 17) påpekte som en krenkende handling når hun ble stemplet med merkelappen «livsstilsvalg» av den britiske kriminalomsorgen. Baker opplevde at merkelappen «livsstilsvalg» stod i direkte motsetning til sin egen identitet (Baker, 2017, s. 17). Spørsmålet er om ikke den norske retningslinjens bruk av ordet «fiktive navn» viser til den samme forståelsen av transpersoner som «et livsstilsvalg», slik det ble beskrevet av Baker (2017). Det kan videre tenkes at det er sårende å få merkelappen fiktiv på egen kjønnsidentitet. Dessuten er det uklart hvorfor denne presiseringen er nødvendig i retningslinjene, da dette ikke blir begrunnet eller redegjort for.

Inntrykket av retningslinjene pkt. 8.1 som vage og motstridende i formuleringen kan forsterkes ved å se dette i kontrast til Operational Guidance omtale av bruk av navn på innsatte. Operational Guidance vektlegger en fleksibel tilnærming av behandling og ivaretagelse av transpersoner på bakgrunn av det kjønnen innsatte identifiserer seg med, og ikke bare av det juridiske kjønnen (HM Prison & Probation Service, 2020, s. 5). I formuleringen til Operational Guidance ligger det ingen motstridende elementer, men derimot en tydelig føring på at ansatte utelukkende skal ivareta kjønnsidentiteten eller kjønnsuttrykket som transpersonen har, og ikke sette seg til doms over denne eller vurdere hvorvidt den er fiktiv.

For å belyse forskjellene i den norske og den engelske retningslinjen vil jeg gi et selvopplevd eksempel fra praksis. Hendelsen finner sted ved et mannlig lavsikkerhetsfengsel i 2019 rett etter nyinnsettelse. Innsatte er juridisk mann og har fortsatt mannlig kjønnsorgan, men ser ut som en kvinne. Hun definerte seg som hun/henne og ønsket å bli omtalt med et kvinnenavn. Jeg opplevde at den yngre generasjonen av fengselsbetjenter ved enheten lett kunne imøtekomme og ivareta hennes subjektive ønsker. Disse betjentene resonnererte seg frem til at det ikke krever noe ekstra av dem å bruke kvinnenavn, og at dette vil være anerkjennende og viktig for henne. I forbindelse med at min kollega skulle ta med innsatte på kontoret for en samtale, informerte hun vaktlaget om dette ved å referere til innsattes kvinnenavn. Da fikk fengselsbetjenten en umiddelbar respons fra sin eldre kollega om at innsatte skulle omtales med et mannlig navn og behandles som en mann. Begrunnelsen for dette var at fengselet tross alt er et mannsfengsel, og alle innsatte som soner der er menn og skal behandles deretter. Den eldre fengselsbetjenten la tydelig vekt på ordet mann.

Ved å se på denne hendelsen i lys av retningslinjene kan det diskuteres om innsattes kvinnenavn er et fiktivt navn eller ikke. Hvis svaret er ja, fordi den innsattes kjønnsidentitet er preget av midlertidighet, vil retningslinjen kunne brukes til å legitimere den eldre betjentens oppførsel. Operational Guidance er derimot tydeligere på en mer fleksibel tilnærming hvor kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet skal respekteres, uavhengig av juridisk kjønn. Dette presiserer således hvordan formuleringene i den norske retningslinjen er vage og motstridende.

4.3 Hvilken tilgang skal transpersoner ha til hygieneartikler og hvordan utføre kroppsvistasjoner på transpersoner?

Manglende sensitivitet ovenfor, og kunnskap om, transpersoner vises også, slik jeg ser det, i retningslinjene pkt. 8.2 «Tilgang til hygieneartikler og klær» som lyder som følgende: «Fengselet må påse at innsatte får utdelt toalettartikler i tråd med eget behov, herunder hygieneartikler og barbersaker. Det må i denne sammenheng ses hen til fødselskjønn.» (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 4). Å se hen til fødselskjønn vil, slik jeg ser det, i mange tilfeller være direkte feil. Fødselskjønnet vil ikke alltid avgjøre hvilket behov for hygieneartikler (herunder også kosmetikk) og barbersaker transpersoner har. I den tidligere nevnte boken beskriver Baker (2017, s. 45) viktigheten av sminke for å presentere og føle seg selv som kvinne. Ved å se hen til Bakers fødselskjønn som mann, og ikke nåværende kjønn som kvinne, vil dermed retningslinjene utelukke Bakers behov for kosmetikk. Andre faktorer som må tas høyde for er medisiner i forbindelse med kjønnsskifte. Eksempelvis en transmann

som fortsatt har kvinnelig kjønnsorgan, men som får testosteronbehandling, vil naturligvis gro skjegg over tid. Transmannen kan derfor i visse sammenhenger ha behov for tamponger og/eller bind, om ikke menstruasjonen har stoppet opp på grunn av testosterontilskudd, og samtidig ha behov for barbersaker til å barbere skjegget.

Kroppsvistasjoner av transepersoner aktualiserer også spørsmålet om sensitivitet og kunnskap. Kriminalomsorgens styringsdokument og den britiske retningslinjen uttrykker og forstår transpersoner i relasjon til vitasjon forskjellig. Begge styringsdokumentene vektlegger ivaretagelse av innsatte ved å tilrettelegge at vitasjonen blir utført av betjenter med samme kjønn som innsatte. Dette er for å gjøre vitasjonen minst mulig inngripende, men formulering og tonen i tekstene er ulike. I den norske retningslinjen pkt. 8.3 heter det at transpersoner skal spørres om hvilket kjønn de er mest komfortabel med å bli vitert av, og dette bør etterkommes innenfor hva som er praktisk mulig (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 4). Videre poengteres varsomhet dersom innsatte må fjerne parykk, brystproteser, brystbindere eller lignende (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 4). Operational Guidance henviser til overordnede rutiner om vitasjon. I denne rutinen er det litt over fire sider som omhandler vitasjon av transpersoner (Her Majesty's Prison & Probation Service, 2016, ss. 65-69). Vitasjon av transpersoner skal i hovedsak gjennomføres av det kjønn transpersonen nå tilhører, altså transmenn blir vitert av mannlige betjenter og transkvinner av kvinnelige betjenter, med unntak om ikke annet er avtalt eller forholdsmessig (Her Majesty's Prison & Probation Service, 2016, ss. 65-66). Ut over dette presiserer Operational Guidance at transpersoner mest sannsynlig erfarer vitasjon som særlig inngripende, og fengslesbetjentene må derfor utvise ekstra omsorg og ivaretagelse under vitasjonen (HM Prison & Probation Service, 2020, s. 21). Slike presiseringer er ikke uttrykt i den norske retningslinjen. Selv om presiseringen er kort og konkret, sender den fortsatt ut visse signaler. Jeg opplever at Operational Guidance uttrykker større forståelse av transpersoner som noe utenfor den heteronormative kjønnsoppfatningen, som Yarbrough (2018, s. 26) poengterer som viktig for å ha en god, empatisk tilnærming. Operational Guidance viser forståelse av at det ligger til grunn visse hensyn som må tas ved vitasjon av transpersoner i sammenlikning med cispersoner for å oppnå ønsket om å være minst mulig inngripende og mest mulig human.

4.4 Hvorfor er kunnskap om transpersoner viktig og hvem har ansvaret for denne kunnskapen?

Gjennom avgrensningene og presiseringene (og noen ganger manglende presiseringer) i den norske retningslinjen tegner det seg et bilde av at transpersoner primært forstås innenfor et heteronormativt kjønnsuttrykk. Transpersoner tolkes gjennomgående som noe enkelt og stabilt, og ses i sammenheng med enten kategorien kvinne eller kategorien mann. Forskning viser derimot at transpersoner har annen emosjonell bagasje og individuelle behov enn den vanlige cispersonen, som for eksempel at de føler seg mer ensom, og opplever større grad av trakassering og diskriminering på bakgrunn av deres kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (Anderssen et al., 2021, s. 58 & 88). Transpersoner forstås nettopp som en svært sårbar innsattgruppe fordi deres kjønnsuttrykk ikke samsvarer med tradisjonelle kjønnsforventninger (Brömdal et al., 2018, s. 4). Carroll-Beight og Larsson (2018, s. 93) understreker også at transpersoner har et større individuelt behov for anerkjennelse og bekreftelse på egen kjønnsidentitet for å oppleve at de tilhøre det normale. En forståelse av at transmenn har samme behov som en cis-mann vil ofte være en feilslutning. Dette ble, som tidligere nevnt, understreket av Baker (2017, s. 18), hvor slik likebehandling resulterte i at transpersonenes individuelle behov ikke ble ivarettatt. I arbeid med transpersoner er det et særdeles viktig utgangspunkt å ikke båssette transpersoner i kategorier de ikke føler de hører hjemme i (Yarbrough, 2018, s. 22).

For å forstå at transpersoner ikke nødvendigvis har samme behov som cispersoner kreves det kunnskap. I retningslinjene pkt. 9 står følgende: «Ansatte i kriminalomsorgen skal ha kunnskap om transpersoner og hvilke utfordringer som kan oppstå i en fengselsituasjon. Fengselsleder skal påse at de tilsatte har tilstrekkelig kunnskap om transpersoner og en best mulig tilrettelegging for deres fengselsopphold.» (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 4). Retningslinjen konkluderer dermed med at alle ansatte skal ha kunnskap om transpersoner og at dette er fengselsleders ansvar, men hvor skal denne kunnskapen komme fra? Per september 2021 er det minimalt fokus på transpersoner og deres individuelle behov under grunnutdanningen av fengselsbetjenter. I studieplanen for nåværende grunnutdanning står ikke ordene «transperson», «kjønn», «legning» eller «seksualitet» nevnt en eneste gang (Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS, 2021). I tillegg har studieavdelingen ved KRUS informert meg om at det kun er én forelesning som omfatter transpersoner i grunnutdanningen av fengselsbetjenter. Det er for meg uforstående at én forelesning på 45 min skal kunne skape et godt nok kunnskapsgrunnlag i behandlingen og

forståelsen av transpersoner, når dette temaet ikke blir berørt andre steder i grunnutdanningen. Min erfaring tilsier at det er lite kunnskap om behandling av transpersoner ved ulike fengsel, og det forenkler ikke situasjonen når fengselsbetjentene ikke vet hvor de skal finne denne kunnskapen. Manglende kunnskap og kompetanse kan forstås på bakgrunn av at fengselsbetjentene sjeldent møter på transpersoner i fengsel, men når det først skjer er denne kompetansen nødvendig for arbeidsutførelsen.

For å utdype behovet for kunnskap om transepersoner vil jeg sammenlikne den norske retningslinjen med den engelske. Punkt 4 i Operational Guidance (HM Prison & Probation Service, 2020, s. 5) avklarer ansvaret for implementering av retningslinjene ved å gi det overordnede ansvaret til HMPPS, samtidig som hvert fengsel og avdeling har ansvaret for å følge opp alle rutiner, dele informasjon og engasjere. Det presiseres at alle ansatte har ansvar for å følge innholdet i retningslinjene. I tillegg er det tilrettelagt med henvisning til alt lovverk som berører behandling av transpersoner. Det legges også krav til kunnskap om transpersoner med direkte henvisning til en E-læringsmodul om behandling og ivaretagelse av transpersoner (HM Prison & Probation Service, 2020, s. 5). Slik direkte henvisning forenkler veien til kunnskap, og er å anse som en delegering og ansvarsføring av ansatte til å skaffe seg denne kunnskapen. Sett i lys av Operational Guidance som henviser til hvor denne kunnskapen er å finne, fremstår de norske retningslinjene som mangelfulle og kunnskapsløse.

Jeg har ofte opplevd å være rådvill i møte med transpersoner og har lurt på hvor jeg kan finne kunnskap om temaet. Jeg har også erfart at det å spørre ledelsen for å finne svar, ikke har resultert i noe annet enn den samme rådvillheten. Ledelsen har ikke hatt noen klare svar eller kildehenvisninger på hvor denne kunnskapen kan oppspores. Gjennom å tilrettelegge for læring og kunnskap er Operational Guidance tydeligere, og virker mer troverdig i ønsket om å oppnå den standarden som er uttrykt i styringsdokumentet. Dette er fordi en slik måloppnåelse forutsetter at kunnskap om transpersoner når ut til de ansatte i fengslene. Inntrykket om at Operational Guidance er bedre forankret kunnskapsmessig forsterkes av at det i denne retningslinjen henvises til en hel del andre styringsdokumenter og lovverk, mens den norske retningslinjen viser til pkt. 5, som i grove trekk ikke forteller mer enn at transpersoners rettigheter ikke er hjemlet i en egen konvensjon, men gjennom internasjonale menneskerettigheter som Norge er forpliktet til og likestillings- og diskrimineringsloven (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 2).

Det vises også større forståelse av transpersoner i Operational Guidance i sammenlikning med den norske retningslinjen når det gjelder utforming av begreps- og termologiforklaring.

Retningslinjene pkt. 2 har ca. én side med begreper og termologi (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, ss. 1-2), hvor Operational Guidance har to sider (HM Prison & Probation Service, 2020, ss. 69-70). Til tross for at den norske retningslinjen inkluderer det mest vesentlige av begreper, mangler den noen sentrale definisjoner i sammenlikning med Operational Guidance i forståelsen av transspekteret, som begrepene kjønnsdysfori, ikke-binær/kjønnsflytende og LHBTQ+. Dette medfører at Operational Guidance uttrykker større forståelse av mangfoldet innenfor transspekteret. Viktigheten av forståelse for mangfold innen transspekteret hos fengselsansatte er å skape en bevissthet om hvor forskjellig menneskers kjønnsidentitet uttrykkes, og hvor ulike individuelle behov som eksisterer. Ved å se verden ut fra et kjønns mangfoldig perspektiv, kan man også skape god, empatisk tilnærming til transpersoner (Yarbrough, 2018, s. 26).

I sammenlikning med Operational Guidance oppfatter jeg at det er vanskelig for norsk kriminalomsorg å uttrykke og forstå transpersoner fordi denne gruppen faller utenfor den heteronormative kjønnsoppfatningen. Buist og Stone (2014) har skrevet en artikkel om forståelsen av kjønnsnormer i det amerikanske straffesystemet, og hvordan transpersoner utgjør en utfordring for et heteronormativt samfunn. Forskerne hevder at våre oppfatninger om kjønn er dypt internalisert i samfunnets sosiale normer, og når noen bryter med den normative kjønnsidentiteten, fører det ofte til negative reaksjoner fra andre mot vedkommende (Buist & Stone, 2014, s. 37). Tradisjonelt bygger loven også på tradisjonelle oppfatninger av kjønnsnormer (Buist & Stone, 2014, s. 39). Oppfattelsen av at rettssystemet ikke er helt sikre på hva de skal gjøre med transpersoner, vises også i hvordan transpersoner blir behandlet i fengselssystemet (Buist & Stone, 2014, s. 40). Til tross for at Buist og Stone (2014) tar for seg det amerikanske rettssystemet, som på mange områder ikke kan sammenlignes med norsk rettssystemet, skal vi ikke langt tilbake i tid før transpersoner var et ukjent fenomen i det norske lovverket heller. Å revidere nye lover kan ta årevis, men å endre sosiale normer kan ta generasjoner. Norsk kriminalomsorg må ta tak i temaet om transpersoner som innsatte og tilegne seg korrekt kunnskap utover å anta at transpersoner har like behov som cispersoner. For å skape gode soningsforhold for transpersoner kreves det opplæring og kunnskap om hvordan behandle, håndtere og støtte transpersoner (Brömdal et al., 2018, s. 13).

4.5 Hvor skal transpersoner sone?

Manglende kunnskap om transpersoner og deres individuelle behov kan også ha innvirkning på innsettelse av transpersoner i fengsel. «Hovedregelen er at innkalling til og innsettelse i

fengsel skjer på bakgrunn av personnummer, dvs. juridisk kjønn.»

(Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 3). Hvis hovedregelen står for seg selv, så er det tydelig at juridiske kvinner skal i kvinnefengsel og juridiske menn i fengsel for menn.

Retningslinjene åpner derimot opp for unntak fra denne hovedregelen i de tilfellene hvor innsattes kjønnsuttrykk og juridisk kjønn ikke samsvarer. I disse tilfellene er det opp til hvert enkelt fengsel å vurdere om plassering i tråd med juridisk kjønn er sikkerhetsmessig forsvarlig (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 3). Videre presiserer retningslinjene at alle ansatte i kriminalomsorgen skal ha kunnskap om hvilke utfordringer som kan oppstå når det gjelder transpersoner i fengsel (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 4). Fengselet har ansvar for å kartlegge de tilfellene hvor innsattes kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk ikke samsvarer med juridisk kjønn slik det nedfelles i offisielle dokumenter (domspapirer og liknende), og må deretter vurdere om hvorvidt innsatte bør overføres til et egnet manns- eller kvinnefengsel (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 3). Ved vurdering om overføring som strider mot hovedregelen, skal innsatte alltid få anledning til å uttale seg før overføringen finner sted (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2018, s. 3). Utfordringen ved vurdering om plassering i tråd med juridisk kjønn er sikkerhetsmessig forsvarlig eller ei, kan tenkes å oppstå i det omfanget vurderingen må forankres i et fundament av kunnskap og forståelse. Når verken fengselsbetjentene eller fengselet generelt har tilstrekkelig med kunnskap om transpersoner og deres individuelle behov, foreligger det en fare for at vurderingen om innsettelse og eventuelt overføring til et egnet fengsel blir basert på feilaktige antakelser som ikke er til det beste for vedkommende.

For å utdype denne bekymringen vil jeg sammenlikne den norske retningslinjen med hvordan den britiske retningslinjen forstår slike scenarioer. Kriminalomsorgens styringsdokumenter mangler føringer for hvordan ansatte skal forholde seg når kriminalomsorgen blir gjort kjent med at innsatte er transperson. Dette står det ingenting om i den norske retningslinjen, og ut fra min erfaring foreligger det heller ingen andre overordnede rutiner på dette. I Operational Guidance fremkommer det en klar ansvarsdeling når fengselet blir gjort kjent med transpersoner under soning. Når slik informasjon blir gjort kjent, skal dette tas opp i det de kaller for «Local Case Board» bestående av blant annet fengselsleder som er ansett å være kompetent på problematikken, eller ved et tilsvarende fengsel som er ansett å være kompetent av fengselsleder (HM Prison & Probation Service, 2020, s. 8). Informasjonen om den innsatte skal drøftes i dette styret innen 14 dager, og drøftelsen skal dreie rundt emnene omsorg og ivaretagelse, og sikkerhet- og risikomomenter (HM Prison & Probation Service, 2020, s. 7).

Saken skal dessuten formelt dokumenteres i et 5 sider langt skjema (HM Prison & Probation Service, 2020, ss. 46-50), og skal presenteres for transpersonen det gjelder (HM Prison & Probation Service, 2020, s. 8). Det britiske styringsdokumentet forplikter dermed ledelsen ved fengselet og uttrykker forståelse for behovet av å ivareta transpersoner og deres sikkerhet.

Operational Guidance tar dermed mer hensyn, enn den norske retningslinjen, til transpersoner som en sårbar innsattgruppe, slik det tidligere er nevnt av andre forskere (Brömdal et al., 2018; Likestillings- og diskrimineringsombudet, 2017; Sivilombudsmannens Forebyggingsenhet, 2016). Transpersoner er mer sårbare fordi de bryter med tradisjonelle kjønnsoppfatninger om et heteronormativt samfunn, og har dermed høyere risiko for blant annet vold, trakassering, tvang og seksuelle overgrep i sammenligning med andre innsatte (Brömdal et al., 2018, s. 5).

For å belyse hvordan mangelfull kartlegging av kjønnsidentitet kan påvirke soningsforholdene for transpersoner negativt, ønsker jeg å gi et annet eksempel som handler om bruk av isolasjon av transperson som et virkemiddel for å ivareta sikkerheten til vedkommende. Eksemplet er fra et mannlig høysikkerhetsfengsel. En transkvinne, som er i prosess til å bli mann, blir truet og trakassert på avdelingen av medinnsatte. Fengselsbetjentene og ledelsen er rådvile og vet rett og slett ikke hvilke tiltak de kan sette inn for å ivareta innsattes sikkerhet, ettersom overføring til kvinnefengsel er uaktelt da innsatte er registrert som juridisk mann. Det blir dermed besluttet å utelukke innsatte på en restriktiv avdeling for å ivareta sikkerheten. Innsatte sier seg enig i utelukkelsen, som også resulterer i en form for isolasjon, selv om det økte trykksfølelsen til innsatte. Jeg mener at dette eksempelet kunne ha blitt håndtert annerledes og mer humant ved en god kartlegging av transpersonens individuelle behov. Kartleggingen hadde kunnet belyse behovene, som deretter kunne ha blitt sett opp mot ulike tiltak. Dette skaper oversiktighet over hva som kan gjøre soningsforholdene lettere og ivareta sikkerheten til den innsatte, fremfor gå drastisk til verk å benytte isolasjon som den eneste løsningen. Isolasjon har veldokumenterte negative skadevirkninger, hvor mangelen på psykologisk meningsfylt sosial kontakt innebærer risiko for blant annet depresjon, angst og i noen tilfeller psykose (Smith, Horn, Nilsen, & Rua, 2013, s. 171). «Selv der bruken av isolasjon ikke får helsemessige følger, er det uansett tale om et usedvanlig sterkt inngrep i den enkeltes liv» (Smith et al., 2013, s. 171).

5.0 Oppsummering

Transbegrepet er komplekst og uten tydelige definisjonsrammer. Det viser seg at transpersoner har tydelige levekårsutfordringer, og har et stort behov for anerkjennelse til å føle seg som normal og innenfor gjeldende kjønnsnormer. Transpersoner har ofte med seg en emosjonell bagasje og kan forstås som mer sårbar i sammenlikning med cispersoner. Dette vises også i fengselsammenheng hvor transpersoner er en ekstra sårbar innsattgruppe på grunn av at de oppfattes som et avvik fra tradisjonelle heteronormative kjønnsidentiteter. Soningsforholdene til transpersoner i Norge er lite forsket på, samtidig konstaterer de få funnene at transpersoner opplever trakassering, vold og diskriminering i norske fengsler, i tillegg poengteres manglende systematisk kunnskap om transpersoner under soning.

I kriminalomsorgens styringsdokumenter om transpersoner i fengsel, henholdsvis bare retningslinjen om transpersoner, er det et gjennomgående inntrykk av manglende forståelse, kunnskap og sensitivitet overfor transpersoner som innsatte. Dette forklares og begrunnes i styringsdokumentets formuleringer, som ofte er vage og motstridende, dokumentets fokusområde, type informasjon som blir vektlagt og underliggende verdier som viser manglende forståelse som et resultat av lite kunnskap og kompetanse om mangfoldet i transspekteret, transpersonenes levekårsutfordringer og individuelle behov. Det framkommer også avgrensninger i retningslinjen som går på bekostning av å inkludere hele transspekteret, til tross for at retningslinjen skal omfavne alle transpersoner. Transpersoner blir primært forstått innenfor et heteronormativt kjønnsuttrykk. Resultatet av dette er at transpersoner tolkes og forstås som noe enkelt og stabilt, og ses i sammenheng med enten kategorien mann eller kvinne. Det kreves kunnskap for å forstå at transpersoner ikke har samme behov som cispersoner, som igjen forklarer at kriminalomsorgen mangler kunnskap og ikke evner å forstå transpersoner som noe unikt og eget.

Hvordan transpersonene forstås i retningslinjen legger naturligvis føringer på handlingsalternativene for fengselsbetjenten i møte med transpersoner under soning. Handlingsalternativene framkommer som altfor enkle, motstridende og udefinerbare, som samsvarer med den helhetlige oppfatningen av retningslinjen. Jeg oppfatter at retningslinjens handlingsalternativer legger opp til en forutsetning om at fengselsbetjenten har kunnskap om denne typen innsatte, noe som oppgaven har framhevet at ikke er tilfellet i norsk kriminalomsorg.

Retningslinjens overnevnte forståelse og handlingsalternativer vil i praksis resultere i manglende tilrettelagte soningsforhold i lys av feil oppfølging og ivaretagelse. I tillegg kan det skape rom for trakassering og diskriminering som både noe utilsiktet ved at kriminalomsorgen ikke vet bedre, men som også i verste tilfeller legitimeres ut fra retningslinjens manglende forståelse og informasjon. Slik behandling av transpersoner som innsatte vil både være uprofesjonelt og ikke ivaretagende av kriminalomsorgens humanistiske grunnverdi.

Det er forståelig at kriminalomsorgen kan oppfatte dette feltet som komplekst og vanskelig. Transpersoner viser seg å være en nyansering i et tradisjonelt samfunn med heteronormative kjønnsoppfatninger, og det forenkler ikke situasjonen når det ikke finnes klare regler på når og hvorfor noen identifiserer seg som transperson. Samtidig bør det ikke være et ukjent felt for kriminalomsorgen ettersom kjønns mangfold har eksistert i århundre. En grunn til at kriminalomsorgen oppfatter dette temaet som vanskelig kan tenkes å være fordi det aldri har vært satt ordentlig på den kriminalpolitiske dagsordenen. Dette vises blant annet i at enkle handlingsinstrukser og vag formulering i den norske retningslinjen bygger på en forståelse av at transpersoner kan forstås på samme måte som cispersoner, noe som ikke er forenlig med å sikre tilfredsstillende soningsforhold for transpersoner i norske fengsler. Kriminalomsorgen viser seg å henge etter samfunnsutviklingen på dette området. Denne bacheloroppgaven kan derfor være et bidrag til å belyse kriminalomsorgens forståelse av transpersoner, og hvordan føringer i styringsdokumentene kan påvirke det praktiske arbeidet. Jeg etterlyser mer kunnskap og forskning om behovene til, og forståelsen av, transpersoner underlagt norsk kriminalomsorg. I sammenlikningen med den britiske retningslinjen om transpersoner under soning, har Norge mye å lære av deres erfaring og kunnskap på tematikken. Det blir spennende å se om bacheloroppgaven får ringvirkninger på utarbeidelse av andre styringsdokumenter til å regulere arbeidet med transpersoner i norske fengsler i fremtiden.

Litteraturliste

- Anderssen, N., Eggebø, H., Stubberud, E., & Holmelid, Ø. (2021). *Seksuell orientering, kjønnsmangfold og levekår - Resultater fra spørreundersøkelsen 2020*. Bergen: Universitetet i Bergen, Institutt for samfunnspsykologi.
- Baker, S. J. (2017). *Transgender Behind Prison Walls*. Hook: Waterside Press.
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2021, Juli 13). *Hvor mange er lhbtqi?* Hentet fra Bufdir: https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/lhbtqi/Hvor_mange/
- Bosworth, M. (2007). Creating the responsible prisoner - Federal admission and orientation packs. *Punishment & Society*, ss. 67-85.
- Brottveit, G. (2018). *Vitenskapsteori og kvalitative forskningsmetoder. Om å arbeide forskningsrelatert*. Oslo: Gyldendal.
- Brömdal, A., Mullens, A. B., Phillips, T. M., & Gow, J. (2018, November 22). Experiences of transgender prisoners and their knowledge, attitudes, and practices regarding sexual behaviors and HIV/STIs: A systematic review. *International Journal of Transgenderism*, ss. 4-20.
- Bufdir. (2015). *Genderqueer*. Hentet fra Bufdir: https://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_ordlista/G/Genderqueer/
- Buist, C. L., & Stone, C. (2014). Transgender Victims and Offenders: Failures of the United States Criminal Justice System and the Necessity of Queer Criminology. *Critical Criminology*, ss. 35-47.
- Carroll-Beight, D., & Larsson, M. (2018). Exploring the Needs, Expectations, and Realities of Mental Healthcare for Transgender Adults: A Grounded Theory Study on Experiences in Sweden. *Transgender Health*, ss. 88-105.
- Dalland, O. (2020). *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Europarådets konvensjon. (1950). *Den europeiske menneskerettskonvensjon med protokoller*. Hentet fra Lovdata: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/*#KAPITTEL_2
- Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold. (2021). *Riktig bruk av personlig pronomen*. Hentet fra FRI: Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold: <https://www.foreningenfri.no/informasjon/begreper/riktig-bruk-av-personlig-pronomen/>
- Her Majesty's Prison & Probation Service. (2016). *Procedures for searching people: PSI 07/2016*. Hentet fra GOV.UK: <https://www.gov.uk/government/publications/procedures-for-searching-people-psi-072016>
- HM Prison & Probation Service. (2020). *The Care and Management of Individuals who are Transgender: Operational Guidance*. Directorate of Safety and Rehabilitation.

- Kriminalomsorgen. (2021). *Straff i fengsel*. Hentet fra Kriminalomsorgen : <https://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-fengsel.516314.no.html>
- Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS. (2021). *Høgskolekandidat i straffegjennomføring, Fengselsbetjentutdanningen. Studieplan* . Lillestrøm : Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS.
- Kriminalomsorgsdirektoratet. (2018). *Retningslinjer for transpersoner i varetekt eller under straffegjennomføring*.
- Likestillings- og diskrimineringsombudet . (2017). *Innsatt og utsatt - Rapport om soningsforholdene til utsatte grupper i fengsel* . Oslo: Likestillings- og diskrimineringsombudet.
- Lov om endring av juridisk kjønn. (2016). *Lov om endring av juridisk kjønn (LOV-2016-06-17-46)*. Hentet fra Lovdata: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-06-17-46>
- Lov om likestilling og forbud mot diskriminering. (2017). *Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (LOV-2017-06-16-51)*. Hentet fra Lovdata: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>
- Meld. St. 39. (2021). *Kriminalomsorgsmeldingen - fremtidens kriminalomsorg og straffegjennomføring*. Oslo: Det kongelige justis- og beredskapsdepartement.
- National Center for Transgender Equality. (2018, Oktober 5). *Understanding Non-Binary People: How to Be Respectful and Supportive*. Hentet fra National Center for Transgender Equality: <https://transequality.org/issues/resources/understanding-non-binary-people-how-to-be-respectful-and-supportive>
- Pettersen, R. C. (2016). *Oppgaveskrivingens abc - veilder og førstehjelp for bachelorstudenter* . Oslo: Universitetsforlaget AS .
- Sivilombudsmannens Forebyggingsenhet . (2016). *Besøksrapport Bredtveit fengsel 15. - 16. mars 2016*. Sivilombudsmannens forebyggingsenhet mot tortur og umenneskelig behandling ved frihetsberøvelse.
- Skeiv Ungdom. (2009). *Vanskelig å kjønne? Et hefte om kjønn og identitet*. Oslo: Skeiv Ungdom.
- Smith, P. S., Horn, T., Nilsen, J. F., & Rua, M. (2013). Isolasjon i skandinaviske fengsler - Skandinavisk praksis og etableringen av et skandinavisk isolasjonsnettverk. *Kritisk Juss*, ss. 170-191.
- The World Professional Association for Transgender Health. (2014). *Standarder for behandling og helseomsorg for transseksuelle, transpersoner og personer som ikke er kjønnsnormative*. Landsforeningen for Transseksuelle.
- United Nations . (2015). *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules)* . Economic and Social Council .

WPB. (2021). *United Kingdom: England & Wales* . Hentet fra WPB - World Prison Brief : <https://www.prisonstudies.org/country/united-kingdom-england-wales>

Yarbrough, E. (2018). *Transgender mental health* . American Psychiatric Association Publishing.

Vedlegg

Vedlegg nr. 1: Selvvalgt litteraturliste KRUS3900

Forfatter(e)	Tittel	Forlag / Tidsskrift	År	Kapiteler / Sider	Antall sider
Sarah Jane Baker	Transgender behind prison walls	Waterside Press	2017	1-6, 10, 13-15 og 19	57
Eric Yarbrough	Transgender Mental Health	American Psychiatric Association Publishing	2018	1,2, 7, 8, 10 og 11	90
Likestillings- og diskriminerings ombudet	Innsatt og Utsatt – Rapport om soningsforholdene til utsatte grupper i fengsel	LDO	2017	3	6
HM Prison & Probation Service	The Care and Management of Individuals who are Transgender: Operational Guidance	Directorate of Safety and Rehabilitation	2020	Alle	74
Ministry of Justice og HM Prison & Probation Service	Framework: The Care and Management of individuals who are Transgender	Ministry of Justice	2020	Alle	39
United Nations Office on Drugs and Crime	The United nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules)	United Nations Office on Drugs and Crime	2015	Alle	38
United Nations Committee against Torture	Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment	United Nations	2016	Section V	7
Barne- og likestillingsdepartementet	Trygghet, mangfold, åpenhet – Regjeringens handlingsplan mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk 2017-2020	Barne- og likestillingsdepartementet	2017	S. 5-27, 42-49 og 58-71	42
Normann Anderssen, Helga Eggebø, Elisabeth Stubberud og Øystein Holmelid	Seksuell orientering, kjønns mangfold og levekår – Resultater fra spørreundersøkelsen 2020	Universitetet i Bergen	2021	Kap. 1, kap. 3 s. 38-41, kap. 5-6, og kap. 9 s. 121-131	78
Stine Grande Ruiz	Masteroppgave: Når den psykologiske	Universitetet i Oslo	2016	Kap. 1, 3, 7 og 8	31

	kjønnsidentiteten og det biologiske kjønn ikke samsvarer				
Eli Vestmoen	Skeiv i et heteronormativt samfunn – Om unges erfaringer med familie og profesjonelle hjelpere	Oslo Met	2020	Kap. 5 s. 35-48 og kap. 6	18
Kriminalomsorgen	Retningslinjer for transpersoner i varetekt eller under straffegjennomføring	Kriminalomsorgsdirektoratet	2018	Alle	4
Kommunal- og moderniseringsdepartementet	Etiske retningslinjer for statstjenesten inkludert kriminalomsorgens kommentarer	Kriminalomsorgsdirektoratet	2020	Alle	23
Det kongelige Justis- og Beredskapsdepartement	Meld. St. 39 Kriminalomsorgsmelding – fremtidens kriminalomsorg og straffegjennomføring	Det kongelige Justis- og Beredskapsdepartement	2021	Pkt. 4.5	1
Debra Carroll-Beight and Markus Larsson	Exploring the Needs, Expectations, and Realities of Mental Healthcare for Transgender Adults: A Grounded Theory Study on Experiences in Sweden	Transgender Health	2018	Alle	18
Ciara O'Connell, Eva Aizpurua og Mary Rogan	The European committee for the prevention of torture and the gendered experience of imprisonment	Crime, Law and Social Change	2018	Alle	24
Richard Edney	TO KEEP ME SAFE FROM HARM? Transgender prisoners and the experience of imprisonment	Deakin Law Review – Vol 9 No 2	2004	Alle	12
Carrie L. Buist og Codie Stone	Transgender Victims and Offenders: Failures of the United States Criminal Justice System and the Necessity of Queer Criminology	Springer Science + Business Media Dordrecht DOI (se artikkel)	2014	Alle	13
Annette Brömdal, Amy B. Mullens, Tania M. Phillips og Jeff Gow	Experiences of transgender prisoners and their knowledge, attitudes, and practices regarding sexual behaviors and HIV/STIs: A systematic review	Taylor & Francis / International Journal of Transgenderism	2018	Alle	17
Helene Hanssen (red.), Kristin Humerfelt, Alice Kjellevold, Anne Norheim og Rita Sommerseth	Faglig skjønn og brukermedvirkning i Helse- og Velferdstjenestene	Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS	2015	Kap. 1, 3, 5 og 7	92
Lars Inge Terum	Portvakt i velferdsstaten – Om skjønn og beslutninger i sosialt arbeid	Kommuneforlaget AS	2018	Kap. 6-9	51
Harald Grimen og Lars Inge Terum (red.)	Evidensbasert profesjonsutøvelse	Abstrakt forlag AS	2009	Kap. 1 og 7	26

Endre Sjøvold	Makt og maktbruk i arbeidslivet	Universitetsforlaget	2016	Innledning, og kap. 1 og 2	43
THE YOGYAKARTA PRINCIPLES	Yogyakarta Principles - Principles on the application of international human rights law in relation to sexual orientation and gender identity	<u>International Commission of Jurists (ICJ)</u>	2007	Alle	37
THE YOGYAKARTA PRINCIPLES plus 10	ADDITIONAL PRINCIPLES AND STATE OBLIGATIONS ON THE APPLICATION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN RELATION TO SEXUAL ORIENTATION, GENDER IDENTITY, GENDER EXPRESSION AND SEX CHARACTERISTICS TO COMPLEMENT THE YOGYAKARTA PRINCIPLES	<u>International Commission of Jurists (ICJ)</u>	2017	Alle	27
Mary Bosworth	Creating the responsible prisoner: Federal admission and orientation packs	Punishment & society	2007	Alle	19

Sum antall sider: 887

Vitenskaps- og metodelitteratur

Olav Dalland	Metode og oppgaveskriving	Gyldendal akademisk	2020	Kap. 1-3, 7-10, 12-13	157
Roar C. Pettersen	Oppgaveskrivingens ABC: Veileder og førstehjelp for bachelorstudenter	Universitetsforlaget	2016	Alle	192
Gudrun Brottveit	Vitenskapsteori og kvalitative forskningsmetoder	Gyldendal akademisk	2018	Kap. 8	10

Sum antall sider: 359